

Bolonjska reforma visokog školstva u Srbiji, Isidora Jarić (ur.)

Teško je u našoj zemlji danas naići na jasan i afirmativan stav u pogledu procesa primene Bolonjske reforme u sistem domaćeg sistema visokog obrazovanja. Čini se da svi akteri, koji su posredno ili neposredno uključeni u ovaj proces, osećaju sve veću ozlojeđenost ili bar zbunjenost situacijom u kojoj su se našli. Pod sličnom pretpostavkom, Centar za obrazovne politike organizovao je istraživanje čiji su rezultati objavljeni u ovom zborniku. Naime, sva istraživanja su bazirana na pretpostavci da je kod univerzitetskih nastavnika došlo do promene percepcije prema procesu reforme, čiji su oni jedni od ključnih aktera. I pored različitih tematskih i disciplinarnih okvira istraživanja, sva istraživanja su sprovedena tehnikom produbljenih, polustrukturisanih intervjua, s obzirom da je osnovni cilj dolaženje do individualnih percepcija univerzitetskog nastavnog osoblja o svojoj poziciji u procesu reforme i o samoj reformi, odnosno o uslovima u kojima obavljaju svoj posao; pri tom, željena funkcija zbornika je korektivna – ukazivanje na neke od ključnih problema procesa reforme na institucionalnom i individualnom nivou.

Zbornik je uredila Isidora Jarić, podelivši ga u dve celine – prvu čini šest studija sprovedenih na pet fakulteta Beogradskog univerziteta – Matematičkom, Tehničkom, Medicinskom, Pravnom i na Odeljenju za sociologiju, Filozofskog fakulteta – a druga (Apendiks) sadrži prevode najznačajnijih dokumenata koji se odnose na Bolonjsku reformu, kao i metodološki instrumentarium na osnovu koga su vršena sva istraživanja.

Ambivalentnost je jedna od ključnih reči zbornika o kome je ovde reč. Bezmalob, svaka studija se završava utiskom da ispitanici imaju "ambivalentan" stav prema pitanjima koja su u studijama razmatrana. No, to ne treba da obeshrabri potencijalnog čitaoca, jer informacije i analize u ovom zborniku su i interesantne i vrlo korisne – naravno, za one čitaoce koje zanimaju teme poput infrastrukturnih kapaciteta institucija u kojima rade univerzitetski nastavnici; unutrašnje organizacije nastave, naučnog rada i mehanizmi za vrednovanje rada nastavnika; političko-strukturni kontekst u čijim okvirima se odvija Bolonjska reforma. Navedene teme su, istovremeno, i osnovne oblasti nezadovoljstva nastavnika, koje je Isidora Jarić sumirala u zaključku zbornika.

Bolonjska reforma podrazumeva mnoge strukturne, ali i infrastrukturne promene. O zahtevima koje u ovom domenu reforma postavlja našim univerzitetima i o njihovom odgovoru na ove zahteve, tj. o trenutnim prostornim i vremenskim uslovima za rad nastavnog osoblja piše Marija Mitrović, u radu pod nazivom *Opšti uslovi rada: jedan univerzitet, nekoliko standarda*. Neki od zahteva koji proizilaze iz procesa reforme u infrastrukturnom pogledu su potreba za proširenjem prostora za predavanja (zbog uvođenja obaveznosti pohađanja nastave), modernizacija opreme za istraživački rad i sl. M. Mitrović pokazuje da opšta standardizacija uslova za rad na Beogradskom univerzi-

tetu ne postoji i da se uslovi za rad, zbog toga, ponekad značajno razlikuju, s obzirom da odgovornost za udobnost i opremljenost nastavnika sredstvima za rad snose fakulteti. U drugom delu njene studije ponuđena je analiza ličnog odnosa nastavnika prema radu, odnosno, slobodnom vremenu. U ovom domenu bitna tekovina Bolonjske reforme koja utiče na izmenjene pozicije ispitanika je povećano opterećenje nastavnika (čiji se rad može grubo podeliti na nastavne, konsultativne, naučnoistraživačke i administrativne poslove). Takođe, ovom studijom su obuhvaćena pitanja vezana za percepcije nastavnika o sigurnosti svog posla (s obzirom na uvođenje strožih kriterijuma za reizbor u stara i izbor u nova zvanja), gde se došlo do opšteg utiska da se opasnost od gubljenja posla na fakultetu još uvek svodi samo na teorijski nivo.

Za ispunjavanje standarda propisanih ključnim dokumentima kojima je definisana Bolonjska reforma, zadužene su nacionalne države kojima dati sistemi pripadaju, kao i njihovi obrazovni sistemi i univerziteti. Ova okolnost ponovo je oživela temu odnosa između univerziteta i države, koja je najviše raspravljana u vreme samog rađanja ideje modernog univerziteta. Pri tom je došlo do nekih neočekivanih socijalno-političkih obrta i pojave novih političkih aktera u visokom obrazovanju, kao i uvođenja mehanizama kontrole i upravljanja (Jarić, u ovom zborniku, str. 39). U datom kontekstu i kontekstu istraživačke tematike zbornika, Isidora Jarić je istražila kakav odnos nastavnici na fakultetima imaju prema višim (univerzitetskim) i nižim (fakultetskim) upravnim instancama, u tekstu *Uslovi rada nastavnog osoblja Univerziteta u Beogradu: odnos prema upravi*. Ispitanici su, sada već očekivano, pokazali ambivalentan odnos prema ovom pitanju, ali u ovom slučaju posebno zato što ceo proces sprovođenja reformi smatraju nedovoljno transparentnim zbog čega se oseća nedostatak kritičkog mišljenja među njima i sledstveno tome "prepuštanje stihijskom toku reformi". Zaključeno je da ispitanici imaju realan kontakt ili bar predstavu o funkcionisanju samo fakultetskih uprava, dok sa univerzitetskom upravom gotovo da nemaju nikakav odnos. Ovu pojavu I. Jarić karakteriše kao defragmentaciju univerzitetskog tela, koja vodi do neželjene atmosfere autarhičnosti našeg visokoškolskog sistema.

Martina Vukasović u svom radu *Nastavnik na univerzitetu* pruža uvid u vrste odnosa koje nastavnici razvijaju prema nastavi i studentima, kao i to kako nastavnici percipiraju svoju ulogu u procesu reforme, bazirajući svoju analizu na pet karakterističnih pristupa nastavi u pedagoškoj literaturi. Ona iznosi i jedan od važnih utisaka o odgovorima svojih ispitanika, po kome su oni uglavnom davali odgovore za koje pretpostavljaju da su poželjni. M. Vukasović uzrok tome vidi u nespremnosti ispitanika da izraze eventualne negativne stavove prema toku promena koje su institucionalizovane i koje se u užoj i široj javnosti vide kao poželjne i neprihvatljive.

Istražujući odnose nastavnog osoblja prema mehanizmima evaluacije nastave na fakultetima na kojima su zaposleni (kao još jednom strukturnom no-

vinom koju diktira Bolonjska reforma), Isidora Jarić i Ana Janković u tekstu pod nazivom *Evaluacija rada nastavnika* pokazuju da su evaluacije kod nas, opšte uzev, neozbiljno shvaćene od strane svih aktera kojih se one tiču. Iz teksta saznajemo da evaluacije nastave kod nas još uvek nemaju uticaja na reizbore u stara i izbore u nova zvanja, pa bi se u toj činjenici mogao pronaći glavni razlog za uočenu inertnost zaposlenih i nedovoljnu razrađenost institucionalnih procedura. I ovde, svakako, nailazimo na ambivalentan stav prema sadašnjim evaluativnim procedurama, mada on više naginje ka negativnom, pri čemu ispitanici simboličku krivicu za relativizovanje rezultata evaluacija uglavnom pripisuju dvema stranama – studentima i opštem institucionalnom kontekstu. S druge strane, kada se govori o potrebi za institucionalizacijom evaluativnih procesa i procedura, čija bi svrha bila poboljšanje obrazovnog sistema, svi odgovori su afirmativni.

Još jedna bitna tekovina Bolonjske reforme razmatrana je u okviru ovog zbornika, a tiče se uspostavljanja sve strožih zahteva univerzitetskim nastavnicima da budu podjednako "dobri" i u nastavi i u istraživanju. Jana Baćević, autorka studije *Uslovi rada nastavnog osoblja na Univerzitetu u Beogradu: nauka i nastava*, prikazuje načine na koje se odvija interakcija između aktera i sistema prilikom transformacija ovog procesa. Ona daje i teorijsku pozadinu razvijanja ovakvih zahteva, osvrćući se na širi globalni kontekst i promenu same prirode znanja, koja se sada, pre svega posmatra kao roba. Jedna od posledica opšte merkantilizacije i komodifikacije jeste i upliv ekonomije znanja u sistem visokog obrazovanja – što je koncept po kome su privredni rast ali i napredak društva na svim nivoima u sprezi sa naučnim dostignućima (Stanojević, u ovom zborniku, str. 121). Zbog toga se najviše vrednuju one naučne discipline koje su u ovom smislu produktivne, ali i ako nisu, u sve naučne oblasti i studijske grupe uvode se standardi koje nastavnici moraju ispuniti kako bi na neki način opravdali novac iz budžeta odvojen za njihov rad. Upravo na ovom mestu je bitno to insistiranje na povezanosti vezi nastave i nauke, o čemu piše J. Baćević, jer kako kaže – ova povezanost počinje da ima direktne ishode na načine upravljanja znanjem i njegovo finansiranje. Konačan utisak o odnosu ispitanika prema onim elementima savremenih promena u visokom obrazovanju koji se odnose na nastavni i naučni rad je – pogađate – ambivalentan. Generalno svi jesu za "neki" vid kontrole nastavnog i naučnog rada. S druge strane, kritikuju se postojeći mehanizmi i principi kontrole. Aktivno uticanje na politike koje oblikuju uslove rada očigledno je daleko od razmišljanja većine ispitanika (Baćević, u ovom zborniku, str. 115).

Poslednju po redu studiju objavljenu u ovom zborniku – *Državno versus privatno visoko školstvo u Srbiji: percepcija stanja nastavnika na državnim univerzitetima*, koju je napisao Dragan Stanojević, tiče se odnosa između državnog i privatnog visokog školstva, tj. odnosa nastavnog osoblja na državnim univerzitetima prema privatnim univerzitetima. Ovo je vrlo infor-

mativna studija i u pogledu informacija koje autor daje o fazama razvoja visokoškolskog sistema kod nas, pa tako i o procesu oformljivanja privatnih fakulteta kod nas, kao i procesa njihove legitimizacije. On pruža i vrlo koristan uvid u globalne promene koje su dovele do pojave privatnih fakulteta, gde ističe da prodiranje tržišta i komercijalizacije, i njima sledstvena konkurentnost u oblast visokog obrazovanja, ima odlučujuću ulogu za otvaranje privatnih univerziteta. Zaključak ove studije je da nastavno osoblje u ovom pogledu ima nekoliko ključnih dilema, u kojima se izražava sumnja u kompetentnost privatnih univerziteta, ali i neophodnost njihovog postojanja kao korektivnog faktora; oni na privatnim univerzitetima vide pozitivnu, ali isto tako i negativnu konkurenciju; ipak, neki smatraju da između njih i ne postoji konkurencija, jer na njima, s jedne strane, predaje isto nastavno osoblje, a sa druge – oni privlače različitu klijentelu.

Ambivalentnost nastavnika proizvodi njihovu inertnost, a sama ambivalentnost proizilazi iz nesigurnosti – oko sopstvene pozicije u sistemu i oko toga šta se u samom sistemu dešava.

Ivana Gačanović